

УДК 39.001.3+316.347(437.6)(049.32)

І. А. Швед
(Білорусь)

ДОСЛІДЖЕННЯ З ПРОБЛЕМ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті аналізується колективна монографія, виконана на базі Інституту етнології Словацької АН, у якій розкривається явище колективної ідентичності; розглянуто проблеми ідентичності і статі, мови, релігійності, національності, етнічної меншини, конфлікту.

Ключові слова: колективна ідентичність, стать, мова, ідентифікація, релігія, етнос, меншина, нація, автообраз, конфлікт.

The article reveals the review of the coauthored paper, which was done as at the Institute of Ethnology of the Slovakian Academy of Sciences. The paper highlights analysis of the collective identity, the problem of identity and gender, language, religion, nationality, ethnic minorities, conflict.

Keywords: collective identity, gender, language, religion, nationality, ethnic minorities, conflict.

*Щойно вертикальна вісь молитви зміститься
в горизонталь міжлюдської комунікації,
окрема людина сама вже не зможе
зреалізувати свою індивідуальність; виявиться
вибір її власної життєвої історії успішним чи ні,
залежатиме від «так» чи «ні» інших.*

Ю. ХАБЕРМАС

Монографія «*My a tí druhí v modernej spoločnosti*» («Ми та інші в сучасному суспільстві») ¹ і за вміщенням у ній матеріалом, і за завданнями й підходами до їх розв'язання є новим явищем серед досліджень, тематично пов'язаних із проблемою ідентичності. Рецензована книга – це результат багаторічної дослідницької праці співробітників інтердисциплі-

нарного Центру при Словацькій академії наук «Колективна ідентичність у сучасних суспільствах – регіон середньої Європи – Процеси конструювання, репродукування та трансформації колективних категорій та ідентичностей». Реалізацією однойменного проекту займалися 27 учених – представники різних дисциплін: етнологи, філософи, германісти, історики, лінгвісти, сходознавці, політологи, релігієзнавці, соціологи та соціальні психологи з інститутів САН і університетів, що суттєво вплинуло на зміст видання. До безумовно вдалих проектів колективу Центру з представництвом в Інституті етнології САН можна зарахувати успішну реалізацію складного завдання комплексного дослідження феномену колективної ідентичності в часових межах від Нового часу до початку третього тисячоліття.

Необхідно відразу наголосити на тому, що явище колективної ідентичності й ідентифікації входить до актуальних тем багатьох сфер дослідження людини, суспільства та культури, актуалізується у зв'язку з проектами, які останнім часом активно обговорюються, а саме – проектами екстратериторіальної національно-персональної автономії або міжнародного режиму «національних батьківщин», які не обов'язково мусять збігатися з державними кордонами, але наділені певною владою. Перспективність розвитку задекларованої в рецензованій монографії наукової теми пов'язана, крім усього, з тим, що її розкриття робить можливим гнучкіше й повніше задоволення вимог етнічних рухів, вирішення спільної проблеми етнічних, національних і державних кордонів тощо. Колективна ідентичність, як відомо, в історичному процесі ускладнюється та диференціюється залежно від ступеня складності й диверсифікації структури суспільства. Сучасній людині притаманна багаторівнева самоідентифікація – за статевими, віковими, соціальними, освітніми, професійними, релігійними, культурними, етнічними, регіональними ознаками. При

розв'язанні конкретних проблем ці рівні або посилюють дію один одного, або вступають у конфлікт і в такій динамічній взаємодії більш-менш вдало співіснують. Складні відношення, взаємоперехрещення політичних, етнічних, національних, конфесійних, мовних та культурних меж і сфер у ті чи інші історичні періоди в певному географічному просторі, як слушно зауважують автори рецензованої монографії, спонукають обережніше ставитися до формулювання узагальнень (с. 13). Розкриття теми вимагало від них глибокого занурення в певні проблеми і дослідження цих проблем у конкретних тематичних, часових і просторових контекстах і зв'язках.

Розподіл матеріалу в книзі базується на новій і цікавій концепції – розкрити механізми створення різноманітних типів колективної ідентичності і продемонструвати багатогранні аспекти їх функціонування в часовому й тематичному розрізі. Рецензована книга починається, як і належить науковим виданням, зі вступних статей. Їх підготували етнолог Г. Кіліанова (яка професійно досліджує питання модернізаційних і трансформаційних процесів у Словаччині, колективної пам'яті, ритуалів, пов'язаних зі смертю, словесної фольклористики) та етномузикознавець, етнолог Е. Крековічова (відомий фахівець у сферах політичної антропології, пісенного фольклору, наукових проблем пам'яті, стереотипів тощо). У ґрунтовних вступних статтях монографії з'ясовано стан вивчення проблеми ідентичності, визначено завдання, територіальні та часові аспекти дослідження, розглянуто специфіку трактування основних концептів у праці (конструктивістське, процесуальне й контекстуальне розуміння взаємопов'язаних термінів «колективна ідентичність» та «соціальна ідентичність», а також «колективна пам'ять», «індивідуальна пам'ять», «культурна пам'ять», «комунікативна пам'ять», «соціальна пам'ять», «соціальна група»). Головна мета видання, як зазначено у вступі, – «донести до читачів, що конструювання колектив-

ної ідентичності не є лінарним, прямолінійним і глобальним процесом, завдяки якому, між іншим, з'являються ті самі результати, а навпаки – воно відбувається з різною динамікою, іноді діаметрально протилежною, і існує на різних соціальних рівнях». Оскільки колективна ідентичність формується не в «позбавленому кисню просторі», їх генеза простежена авторами монографії у зв'язку з історичними, культурними, суспільними, ідеологічними та іншими процесами.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати завдання, пов'язані з розкриттям проблематики «ідентичність і стать», «ідентичність і мова», «ідентичність і релігійність», «ідентичність і національність», «ідентичність та етнічна меншість», «ідентичність і конфлікт». Це вплинуло на вибір відповідної структури праці. У першому розділі «Ідентичність і стать» (автори: В. Бачова, Г. Дудекова, Т. Ленгієлова) розглянуто теоретичні аспекти вивчення статевої ідентичності як ідентичності колективної (за цих умов під статтю мається на увазі соціальна диференціація людей на категорію жінок і категорію чоловіків), статева ідентичність досліджено в історичній перспективі і з позиції соціальної психології. Автори доходять висновку про те, що статева ідентичність чоловіка і жінки (тобто те, що означає бути в суспільстві чоловіком і жінкою) зазнає змін і еволюції, до того ж не лише в проекції змін в історичних епохах, але й протягом життя індивіда. «Соціальна позиція, закріплені належністю до певної статі норми поведінки і саморефлексія зазнають змін і корекції: разом із соціально-економічними умовами змінюється суспільна позиція індивіда і груп, з розвитком певних ідей заново конструюються статеві ролі й норми» (с. 105–106). Як продемонстрував аналіз угорського права, його застосування щодо кожної конкретної людини тривалий час визначалося соціальним станом цієї людини; до того ж вирішальною була не статева ознака, а належність до певного суспільного прошарку. Традиційне пра-

во, яке базувалося на християнській моделі побудови сім'ї та суспільства, констатувало і століттями консервувало патріархальний характер стосунків між чоловіками і жінками. Хоча християнська мораль декларувала однакове становище обох статей у суспільстві, але її конкретна інтерпретація і реалізація на практиці визначала домінантне положення чоловіків. Жінка отримувала можливість звільнення з-під впливу чоловіка лише за існування умов для її економічної самостійності. Самостійність жінки полягала не лише в тому, що їй міг належати маєток, що вона могла займатись економічною діяльністю й отримувати дохід завдяки їй, але й у тому, що статки були в розпорядженні жінки. Економічна діяльність жінки передбачала її кваліфікацію, а відтак – і освіту, що мало стати наступною сходинкою до вирівнювання стану чоловіків і жінок у суспільстві. Але на практиці християнський ідеал стосунків між чоловіком і жінкою залишився незмінним, до ідеалів маскулінності й фемінінності додалися лише нові ролі. Злам в уявленнях про місце жінки в суспільному житті й політиці, як указують дослідники, зумовила Перша світова війна і демократичні процеси в ЧСФР, які відкрили нові можливості активної діяльності жінок у сферах, що до цього часу належали виключно чоловікам. Статева категоризація людей завжди комбінується з інакшими типами їх соціальної категоризації. Автори продемонстрували, що стать є лише одним із критеріїв соціальної ієрархізації; при визначенні статусу людини, наприклад, належність до шляхти мала вагомніше значення, ніж належність до статі.

У другому розділі «Ідентичність і мова» (автори: С. Ондрійович, В. Крупа) розглянуто культурні, суспільні та індивідуальні функції мови. Увагу зацентровано на тому, що мова є знаком належності до етнічних спільнот, що рух мовного націоналізму, тобто утворення держав на основі реальних або фіктивних фактів («філологічний націоналізм»), був дієвою

політичною силою в XIX ст. і своє значення не втратив і нині (прикладом можуть слугувати процеси в колишніх Югославії, СРСР). Розкриваючи важливість мови для формування етнічної ідентичності, автори спираються на положення М. Метзеліна, що при створенні в XIX ст. нових (національних) держав застосовувалися різноманітні (здебільшого міфологізовані) стратегії, серед яких виділяється розповсюдження ідеї наявності спільної мови, яка має свої правила й систему, а також давнє походження. Автори деталізують положення про те, що разом з виникненням національних держав, починаючи з періоду середньовіччя, відбуваються процеси стандартизації мов, що є не лише засобами комунікації громадян цих країн, але й початком, який репрезентує національну специфіку. За допомогою нормування, кодифікації і набуття офіційного статусу мова також стає репрезентантом культури й ідентифікаційною ознакою громадян. Водночас автори акцентують, що більшість населення землі є білінгвами. У проаналізованому розділі містяться важливі відомості про специфіку «мовних умов» формування словацького етносу і словацького народу. Автори зазначають: якщо найважливішою метою кодифікації словацької мови Л. Штуром була «фіксація усвідомлення словацької ідентичності, то в сучасності, коли усвідомлення словацької ідентичності природно репродукується, теза про метафізичну необхідність витісняється тезою про її культурну необхідність» (с. 121). У коло зацікавлень дослідників залучено також питання про те, на чому базуються етосигніфікативні властивості мови, яка мова – усього народу, материнська мова корінного населення країни чи кодифікована (літературна) – при цьому мається на увазі, чи «не затінює» у Словаччині локальна ідентичність національну ідентичність, чи є втрата предковичної мови втратою власної етнічної самосвідомості, чи обов'язковим є збіг етнічної й мовної ідентичності (передусім у русинів, гуралів). Схвально, що автори монографії,

шукаючи відповіді на ці запитання, відштовхуються від розуміння того, що кореляція мови й ідентичності не є прямолінійною, особливо це виявляється в період посилення глобалізаційних процесів. Водночас висловлено сподівання, що мова залишиться однією з характерних ознак етносу.

У третьому розділі «Ідентичність і релігія» Е. Ковальська, Т. Подолинська і П. Салнер роблять спробу (досить вдалу) виявлення особливостей конструкції релігійної ідентичності меншинами і суспільно-стигматизованими групами («зернятками піску в морі»); характеризують процес декларування й утвердження конфесійної ідентичності в період так званого раннього Нового часу (позначеного плюралізацією гомогенної середньовічної релігійної ідентичності); відслідковують трансформацію єврейської ідентичності в Словаччині (переважно після 1945 р.); розглядають постмодерністський тип релігійної ідентичності в неопротестантському середовищі словацьких (ширше – європейських) циган; демонструють, що «нова» циганська духовна ідентичність і харизматичні течії (а саме – «Слово життя») створюють у циган новий «релігійний, етнокультурний, економічний, політичний і соціальний дискурс». Головною метою дослідження, репрезентованого в цьому розділі, є показ стратегії цих «зерняток з метою виживання в морі й ролі в цьому релігії» (с. 143). Матеріали дослідження засвідчують те, що процес історичного розвитку релігійної ідентичності не є лінійним, що конструкція релігійної ідентичності може виразно інтерферувати з етнічною ідентичністю, до того ж це явище характерне не лише для релігій з потужним етнокультурним підтекстом, але й для так званих універсальних релігій, які базуються на трансетнічному принципі. При конструюванні колективної релігійної ідентичності груп, чие цілісне існування перебуває під загрозою, виокремлюється цілий ряд історично, суспільно, етнічно й культурно зумовлених особливостей. Водночас у момент небезпеки фік-

сується цілий ряд подібних реакцій, які трактуються авторами як «модельні». У розглянутих ситуаціях розділу, який аналізується, колективна релігійна ідентичність конструюється здебільшого інтерактивним способом, при цьому може виникати безліч типів колективної релігійної ідентичності («адаптаційна», «центристська» та ін.). Певний момент небезпеки може стати виразним стимулюючим, інтеграційним і конструктивним початком формування релігійної колективної ідентичності, водночас може викликати і деструкцію колективної ідентичності, яка базується на релігійному принципі.

У четвертому розділі «Ідентичність і нація» Д. Ковач розглядає націоналізм як європейський феномен, простежує його історичне коріння, а політичний націоналізм (що формує націю на базі належності до спільної політичної програми) трактує як кінцеву фазу націоналізму. Характеризуючи національну ідентичність, автор відштовхується від правильного твердження, що «національна ідентичність як європейський феномен має дуже різноманітні форми і прояви». Націоналізм і національна ідентичність, як зауважує вчений, часто трансформувалися, і прояви націоналізму були відмінними в ХІХ і ХХ ст., наприклад, у Скандинавії і на Балканах. Виразною специфікою з цього погляду вирізняється, на переконання Д. Ковача, ситуація в середній Європі, де на початку ХІХ ст. існувала одна велика і водночас розмаїта держава – Габсбургська монархія. Саме тут і на німецьких територіях, де за Нового часу замість класичної латинської мови в науці й освіті почала використовуватися німецька мова, найінтенсивніше представлена так звана наукова фаза націоналізму. На її розвиток вплинули вчення Гердера і Гегеля. «Весна народів» розглядається автором як перехід до політичного націоналізму; розроблені напередодні революції 1848–1849 років національно-політичні програми були пов'язані з соціальними програмами, і таким чином, національна агітація та націо-

нальна колективна ідентичність увійшли в соціальний вимір. Під цим знаком пройшла друга половина XIX ст. Після поразки революції 1848–1849 років завершився не лише період романтизму, але й період класичного лібералізму. Надалі формування колективної ідентичності, як підкреслює автор, відбувалося у відмінних суспільних та ідеологічних умовах.

Питання «політики етнічного ентузіазму» в середньоєвропейському контексті розглядає Т. Пихлер. «Відродження» при цьому трактується як стратегія соціальної та політичної трансформації за допомогою етнічного ентузіазму, який базується на колективній ідентичності. Недарма, як підкреслює автор, у центрі уваги діячів цієї епохи був етнос, а не поліс. Т. Пихлер в історичному аспекті досліджує ідею національності, національного відчуття. Вони є також принципами, які впливають на політику трансформації суспільства при його переході «від стану до громадянства в межах середньої Європи, точніше – колишньої Угорщини, яка була, фактично, невеликою за розмірами». Учений доходить висновку про те, що Угорщина була полігоном для конкуруючих націоналізмів, державного (офіційного) «зверху» і народного «знизу», причому державний «займався браконьєрством у національних угіддях».

У розділі «Конструкція національної ідентичності та зміна політичної культури» Д. Ковач демонструє, як у ході формування народної ідентичності на базі політичних програм виникають нові колективи, і згуртовані особистості утворюють новий єдиний народ у політичному сенсі слова. Але це, за слушним зауваженням автора, не означає, що культурний аспект націоналізму вичерпався. Зазвичай після досягнення політичних свобод, за нових суспільних умов відбувається відродження культурної спадщини. У культурному й політичному аспекті еліти певних націй «мали потребу в народі, який би засвідчував їхню легітимність». Досліджуючи проблему трансформації колективної національної ідентичності у XX ст.,

Д. Ковач відштовхується від положення, що Перша та Друга світові війни, а також «холодна війна», є частинами однієї тотальної війни, «котра є наповненням усього ХХ ст.» (с. 277). Автор доходить висновку про те, що «розпади Радянського Союзу та інших багатонаціональних держав» підтвердили існування надзвичайно потужної національно-орієнтованої колективної ідентичності. Це ж засвідчує, як не парадоксально, і процес європейської інтеграції. На референдумах єдиним провідним агітаційним заклик до вступу нових членів-держав у Європейську унію був лозунг, у якому проголошувалося те, що вступ до ЄУ ініційовано в «національних інтересах цих країн» (с. 285).

Опубліковані А. Фіндором, Г. Кіліановою та П. Масло в розділі «Символічні аспекти національної ідентичності» матеріали засвідчують те, що національно-ідентифікаційна активність як у своїй «науковій фазі», так і у фазі масового розширення за допомогою соціальних інституцій була, крім структур, утворених політичним і господарським середовищем, також обрамлена «символічними джерелами». Ці «символічні джерела», або системи репрезентації, забезпечували розуміння «нації як колективної особистості», яка має власну історію, що лінійно розвивається, а її події відбуваються на певній обмеженій території і опосередковують особливість національної долі цієї «колективної особистості». У розділі викладені важливі спостереження щодо того, як «нація опосередковується» різноманітними системами репрезентації, серед яких важливе місце посідають лірична поезія, епічна історія, опери, картини, історичні дослідження, карти, музеї, соціальна статистика (перепис населення), підручники. Ці системи «проговорюються» у формі повчальних історій, «заселяються» знаковими особистостями, які як представники національної іконографії є стійкими взірцями національної історії, розміщеними просторово,

у топографічних точках. При цьому утворюються як топографічні, так і метафоричні «місця пам'яті» – «скарбниці» символів, репрезентованих, наприклад, особистостями, подіями, пам'ятками природи й культури, у яких нація як категорія колективної пам'яті «значною мірою конденсується, демонструє себе або кристалізується». Без цих систем представлення нації як «репрезентованого суспільства» не могла б здобути своєї тимчасової, просторової та онтологічної дійсності, ества (с. 286). Зокрема, на межі XIX і XX ст. у словацькому національному дискурсі існувала релятивно прийнятна множина історичних образів, які утворювали національний пантеон (Святополк, Кирило і Мефодій, Матуш Чак, Яношик, Людовіт Штур та ін.). Соціологічне дослідження виявило, що сучасні громадяни Словаччини найвпливовішими історичними діячами XIX–XX ст. вважають Олександра Дубчека, Людовіта Штура і Мілана-Ростислава Штефаника. Національні герої в певній фазі національної агітації перестають бути історичними особистостями і починають виконувати функцію національних символів.

Значне зацікавлення викликають розділи рецензованої книги, присвячені ідентичності етнічних меншин Словаччини в контексті середньої Європи (5 розділ – «Ідентичність і меншина»). У них реалізується новий, когнітивно перспективний підхід до вивчення етнічних меншин і «етніциту», який, за Р. Брубакером, розглядається як тип категоризації і класифікації соціальних явищ, основних принципів нашого мислення, сприйняття, дії і мовлення. Й. Танцер, Е. Маннова досліджують процеси переходу від угорського патріотизму до націоналізму меншин, простежують зміни в самоусвідомленні німців у Словаччині у XVIII–XX ст. Не залишається також поза увагою роль німецькомовної літератури в національній профіляції німецького, угорського, словацького населення колишньої Угорщини. Як з'ясувалося, редактори угорських ні-

мецькомовних газет і журналів опосередкували імпульси західного просвітництва, які у свою чергу впливали на розвиток національних літератур в Угорщині й утворення розумового субстрату для процесів націоналізації в ХІХ ст. Ш. Шутай характеризує стан угорської національної меншини в Словаччині і його ідентичність після 1918 року. Попри те що кількість громадян, які вважають себе представниками угорської національності, зменшується, угорська меншість Словаччини, за спостереженням автора, залишається суспільством із сильною етнічною ідентичністю і надзвичайним у мовному аспекті етнічним єдиним цілим, що компактно проживає поблизу свого материнського народу, з яким має духовно-культурний зв'язок.

І. Каменець окреслює проблему неприродного, насильницького (цільового) дефіциту (нав'язування) національної, громадянської, релігійної ідентичності на прикладі єврейського населення Словаччини під час Холокосту. Євреї, на переконання автора, постали перед дилемою, яку, вочевидь, і самі усвідомлювали: «Ми не хочемо боротися проти історії, але прагнемо уникнути її катастроф» (с. 452). А. Б. Манн в історичному руслі простежує формування ідентичності циган у Словаччині після 1918 року і доходить висновку, що відмова сучасних циган від навчання власних дітей циганської мови, культури, історії і бажання ототожнитися з етнічною більшістю популяції, серед якої вони живуть, є результатом ставлення домінантної популяції до циганської меншини. Складнощі пристосування циган до життєвого устрою, культури домінуючого населення відображені в циганських пареміях на кшталт «*Bala tuke šaj prefarbines, a jilo na*» («Волосся можна перефарбувати, а серце – ні»). Невизначеність і суперечливість етноідентифікаційного процесу циган учений порівнює із ситуацією словаків у другій половині ХІХ ст.: асимілятивна політика домінантної угорської нації в багатоетнічній Угор-

щині мотивувала обрання меншиною (і словацькою також) позиції підданства етнічній більшості.

Для фольклористів особливо цікавий розділ «*Конструювання образу “інших” в очах словаків. Поміж авто- та гетеро-образом*», автором якого є Е. Крековічова. У своєму дослідженні вчена брала за основу народні пісні, паремії, перекази, анекдоти, які побутували здебільшого на початку XIX – наприкінці XX ст., рукописні й літературні джерела XVII–XX ст., мовні дані (екзоетноніми), а також анекдоти, які поширюються завдяки інтернет-комунікації, соціологічні дослідження і друковану періодику від 1989 року і до сьогодення. Аналіз джерел допоміг Е. Крековічовій дійти досить важливих висновків про те, що «ієрархізація певних етнічних груп, які проживають на території Словаччини, у ментальних образах соціальної/колективної пам'яті формувалася, головним чином, на основі таких факторів: 1) соціальний стан (словак – циган; словак – єврей; словак (люд) – пан, тобто соціально вищий щабель); 2) конфесія (християнин – єврей; “словацька” віра – “циганська”, “угорська”, “єврейська” віра); тілесні риси і вигляд; манера поведінки, культура і заняття; 3) мова». Доведено, що образ цигана як «іншого» з часом трансформується в образ «чужинця» з переважно негативним забарвленням. Щодо автообразу словака у фольклорі, то він, на переконання дослідниці, ототожнюється насамперед із селянством (коментарі Затурецького до прислів'їв і приказок: «словак у значенні люд»); у ньому виявляється плебейський і водночас апологетичний стереотип та деякі риси характеристики автообразів народів/етносів, які існували протягом тривалого часу в невідомітному стані («ми» – народ працелюбний, гостинний, добросердечний, з голубиним серцем, миролюбний, щирий тощо). Автообраз формується поступово завдяки пошукові «виокремленості» на тлі «інакших» етносів/народів. Прикладом характерних символічних кодів «словенськості» є образ «словака-пастуха»

або народного героя, борця за соціальну справедливість на кшталт Юрая Яношика.

Цілком умотивовано важливе значення в монографії надається проблемі «ідентичність і конфлікт». В однойменному розділі Р. Голець досліджує ідентичність підприємця (Д. Нобеля і Е. Філіппа) на перехрестях європейського розвитку; М. Завачка змальовує образ комуніста-активіста в локальному середовищі (1949–1956), а також конфлікти, у центрі яких він перебуває. Ю. Подоба, розкриваючи тему «Ідентичність і сила: етнічний конфлікт у контексті трансформаційних питань», виходить з положення, що після повалення тоталітарних режимів у Європі на зламі 1980–1990-х років, після зникнення біполярного поділу світу почав спостерігатися потужний ріст націоналізму і проблем у відношеннях між етнічними й конфесійними групами, домінантними популяціями й меншинами. Світ відразу став «етнічним». Після повалення тотальної комуністичної сили, знищення комуністичної ідеології та її цінностей, як стверджує учений, утворився вакуум, який заповнився ідеологією націоналізму. Особливо актуальними є результати дослідження джерел напруги в інтеретнічних стосунках. Розглядаючи етнічний склад населення Словаччини, Ю. Подоба акцентує увагу на зв'язку етнічної напруженості в сучасній Словаччині з трьома феноменами: напруга всередині етнічної спільноти українців-русинів, напруга у відношеннях між домінантною словацькою популяцією та угорською меншиною і так звана циганська проблема, яка має виразне соціальне забарвлення. Запропоновані трьома співавторами тексти демонструють, у яких відмінних образах може поставати соціальний конфлікт, пов'язаний з тими чи іншими колективними ідентичностями. Впадає у вічі те, що ці тексти є не лише трьома дослідженнями хронологічних пластів ХХ ст., але й реалізацією особливих підходів до розв'язання дослідницьких

завдань: через особистість (Р. Голець), малу локальну групу з конкретними репрезентантами (М. Завачка), багатомільйонні групи населення (Й. Подоба). У книзі вперше так повно й багатогранно досліджена ідея колективної ідентичності як динамічної категорії, яка залежить від конкретного історичного контексту; співавтори розділу, який розглядається, розкрили цю динаміку й залежність.

У висновках Е. Ковальська і Е. Крековічова зауважують, що «колективна ідентичність/ідентифікація є процесом самовизначення групи у зв'язку з альтернативною величиною (містить образ “іншого”), процесом саморефлексивним (утворює образ своєї групи), контекстуальним (залежить від політичних умов і суспільних відносин) і пов'язаним з конструюванням нарративу» (с. 599). Усі ці аспекти автори монографії розкрили настільки глибоко, наскільки це дозволив зробити стан вивчення порушених проблем певними дисциплінами. Матеріали книги підтверджують думку про те, що наукова проблема колективної ідентичності є комплексною, і успіху на шляху до її вирішення можна досягти зусиллями спеціалістів різноманітних сфер гуманітарної науки. Залучення до дослідження широкого спектра проблем, з одного боку, вирізняє рецензовану працю поміж вузькоорієнтованих досліджень питань ідентичності, надає йому характеру багатоаспектного інтердисциплінарного дослідження, а з другого, – зіставляє генезу й механізми формування різноманітних колективних категорій та ідентичностей з історичним, культурним, суспільним, ідеологічним та іншими контекстами. Саме в цьому і полягає його особливе значення. Не можна не підкреслити те, що працю вирізняє високий рівень професіоналізму, а запропоновані трактування і реконструкції можуть бути визнані цілком надійними, здійсненими з достатнім відсотком обережності й доказовості. Однією з безперечних переваг рецензованого видання є те, що за кожним фактом, який описується, і автор-

ським висновком є надійна й науково підтверджена джерелознавча база.

Звернімо особливу увагу на той факт, що праця є вагомим науковим дослідженням і одночасно в доволі зрозумілій формі розкриває поставлену тему, а тому може мати попит серед масового читача. Та насамперед рецензована монографія, очевидно, викличе зацікавлення істориків, етнологів, фольклористів, лінгвістів, соціологів, соціальних психологів, філософів. Безсумнівно, ми можемо стверджувати, що це новий, своєрідний і досить успішний досвід реалізації різних наукових підходів до розкриття проблеми колективної ідентичності.

ПРИМІТКИ

¹ My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identit / edit. G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová. – Bratislava : V-vo Slovenskej akadémie vied, 2009. – 722 s.

В статье анализируется коллективная монография, исполненная на базе Института этнологии Словацкой АН, в которой речь идет о явлении коллективной идентичности; раскрываются проблемы идентичности и пола, языка, религиозности, национальности, этнического меньшинства, конфликта.

Ключевые слова: коллективная идентичность, пол, язык, идентификация, религия, этнос, меньшинство, нация, автообраз, конфликт.

Переклад з російської
О. Ковальнової